

EEN GROEIPLAATS VAN STEENBREEKVAREN OP DE GROND IN ZUID-LIMBURG

J.H. Willems, Parklaan 6, 3722 BE Bilthoven

Op zoek naar de eerste voorjaarsbloeiers, vond ik op 26 februari 2005 een exemplaar van de Steenbreekvaren (*Asplenium trichomanes* L.) groeiend op de grond in een steilrand in de Horster grubbe ten westen van Mheer, gemeente Margraten (kilometerhok 183/309). De Steenbreekvaren is in Zuid-Limburg een vrij algemene soort (BLINK, 1997), die vrijwel uitsluitend op oude muren wordt aangetroffen (WEEDA *et al.*, 1985). Het is dan ook niet zozeer de soort, maar de groeiplaats ervan die deze vondst bijzonder maakt.

GROEIPLAATS

De Steenbreekvaren groeit in de Horster grubbe op een steile graft, die aan een voetpad grenst dat tussen twee weilanden loopt. De expositie van de graft is zuidzuid-oost en de hellingshoek is 45°. De bodem bestaat uit colluviaal materiaal en kan als zwak kalkhoudend worden getypeerd (pH ± 6). De bodem bevat slechts sporadisch wat grind. Van een echte grindbodem is dan ook geen sprake, ook niet in de diepere lagen tot circa 40 cm, zoals is gebleken uit een sondering rond de plant met behulp van een breinaald.

De plantengroei op de graft bestaat uit struiken als Sleedoorn (*Prunus spinosa*), Eenstijlige meidoorn (*Crataegus monogyna*), Gewone vlier (*Sambucus nigra*), Klimop (*Hedera helix*) en braam (*Rubus spec.*). Er groeien op deze plek een aantal kruiden, zoals Maarts viooltje (*Viola odorata*), Muskuskruid (*Adoxa moschatellina*), Speenkruid (*Ranunculus ficaria*), Grote brandnetel (*Urtica dioica*), Kleefkruid (*Galium aparine*), Robertskruid (*Geranium robertianum*) en Mannetjesvaren (*Dryopteris filix-mas*). Opvallend is de uitbundige groei van de bladmossen Gerimpeld sterremos (*Plagiomnium undulatum*) en Gewoon dikkopmos (*Brachythecium rutabulum*) ter plekke. Het voorkomen van de Steenbreekvaren op de grond in Zuid-Limburg wordt door verscheidene auteurs vermeld, bijvoorbeeld in

de opsomming van mogelijke biotopen van deze soort in diverse flora's. Desondanks zijn er opvallend weinig concrete gegevens bekend betreffende het terrestrisch voorkomen ervan. Zo wordt bijvoorbeeld over de voedselrijkdom van de standplaatsen opgemerkt, dat deze 'arm' zou zijn (HEUKELS, 1915; VAN OOSTSTROOM 1948; WEEDA *et al.*, 1985; HEUKELS 1985; MENNEMA, 1994), maar hierop wijzen niet de andere plantensoorten die voorkomen op de groeiplaats te Mheer.

DE SOORT

Het terrestrisch voorkomen van Steenbreekvarens wordt door verscheidene auteurs vermeld in relatie tot een bepaalde ondersoort, namelijk de subspecies *trichomanes*, maar de plant te Mheer vertoont niet de kenmerken daarvan en kan gerekend worden tot de subspecies *quadrivalens* (WEEDA *et al.*, 1985). Opmerkelijk is in dit verband de uitspraak van DE WEVER (1934) betreffende deze varen: "t Steenbreekvarentje is in ons land éénvormig; in holle wegen wordt t'grootter maar slapper dan in muren". In Nederland wordt het recent op de grond voorkomen van varens die gewoonlijk op muren groeien vermeld van bosgreppels in het Kuinderbos (Noord-oostpolder), waar naast Steenbreekvaren nog een groot aantal andere 'specifieke muurvarens' in greppels groeiend zijn aan-

getroffen (BREMER, 1980; 2004). Ook is er een recente vermelding van het op de grond groeien van Steenbreekvaren in de duinen nabij Velsen (BUITEN, 2001). Sedert ongeveer 1950 zijn in Zuid-Limburg geen terrestrische groeiplekken van de Steenbreekvaren meer gevonden (BREMER, 2004). Een aantal 'muurvarens' kan zich kennelijk zéér zelden ook als 'aardvarens' (VAN DER MEIJDEN, 1996) manifesteren.

De hier vermelde 'populatie' bestaat uit

FIGUUR 1
De Steenbreekvaren (*Asplenium trichomanes* L.) zoals afgebeeld in de *Plantes de France* (MASCLET, 1891).

FIGUUR 2

De Steenbreekvaren (*Asplenium trichomanes*) in het midden van de foto, groeiend op een graft nabij Mheer omgeven door Mannetjesvaren (*Dryopteris filix-mas*), Hondsdraf (*Glechoma hederacea*) en Klimop (*Hedera helix*) (foto: J.H. Willems).

slechts één enkele plant met een tiental varen die tot ongeveer 10 cm lang worden. Bij de ontdekking ervan had de plant géén sporangienhoopjes aan de onderzijde van de bladeren. Dit was wel het geval bij een bezoek einde september aan de groeiplaats, toen dergelijke voortplantingsmechanismen duidelijk als groene sporangien zichtbaar waren. Dit betekent dat de plant toen wellicht voor het eerst dergelijke organen had ontwikkeld en als volwassen individu kan worden beschouwd. Dit zou er ook op kunnen wijzen dat dit individu slechts enkele jaren oud is (BREMER, 2004). De Steenbreekvaren is een soort waarvan individuele planten veelal niet veel meer dan tien jaar kunnen worden (BREMER, 2004). Over de herkomst van de hier gekiemde spore is niets met zekerheid te zeggen. De dichtstbijzijnde groeiplaats van deze varen is op de oudere muren van het kasteel te Mheer, op een afstand van ongeveer één km in vogelvucht.

TOEKOMST

De groeiplaats wordt jaarlijks gemaaid, de plant is in juni 2005 hierdoor ernstig beschadigd, maar heeft zich in de daarop volgende weken goed hersteld. Hier doet zich een duidelijk dilemma voor: niet maaien betekent ernstige verruiging van de groeiplaats met als gevolg te veel schaduw, en daardoor het verdwijnen van de Steenbreekvaren ter plekke, zoals aangetoond is in het Kuinderbos (BRE-

MER, 2004). Maaien van de groeiplaats te Mheer daarentegen houdt het risico in van beschadiging of zelfs algehele vernietiging door de maaibalk van dit bij toeval ontdekte individu, waarvan de ontwikkeling de komende jaren gevolgd zal worden.

DANKWOORD

Met dank aan Piet Bremer te Zwolle voor het doorlezen van een eerdere versie van het artikel en de daaruit voortgekomen waardevolle suggesties.

SUMMARY

ASPENIUM TRICHOMANES (L.) GROWING ON SOIL

Maidenhair spleenwort (*Asplenium trichomanes* L.) is a relatively rare species in the Netherlands, because natural rock formations are virtually absent from the country. The species therefore usually occurs on artificial rocks, such as brick walls and buildings. The article reports on the finding of a single plant of this species growing on soil (a loess deposit) on a steep south-facing slope in a grassland area in the southernmost part of the province of Limburg, south-east of the town of Maastricht. Although this type of habitat has been mentioned in the literature as a very exceptional substrate for this species, recent records are lacking, as are detailed descriptions of

such sites. The newly discovered population consists of only one plant, located at a distance of approx. 1 km from the nearest site with *Asplenium trichomanes*, the walls of an ancient castle.

LITERATUUR

- BLINK, E., 1997. Atlas van de Zuid-Limburgse Flora 1980-1996. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- BREMER, P., 1980. The ferns of the Kuinderbos (The Netherlands), the establishment of 23 species in a planted forest. *Acta Botanica Neerlandica* 29: 351-357.
- BREMER, P., 2004. On the ecology and demography of a terrestrial population of *Asplenium trichomanes* (Aspleniaceae: Pteridophyta) in the Netherlands. *Fern Gazette* 17: 85-96.
- BUITEN, N., 2001. *Asplenium trichomanes* L. (Steenbreekvaren) op een kleine noordhelling in de duinen bij Velsen. *Gorteria* 27: 132-133.
- HEUKELS H., 1915. Geïllustreerde schoolflora voor Nederland. 6e druk. Noordhoff, Groningen.
- HEUKELS, P., 1985. *Asplenium trichomanes* L. In: Mennema, J., A.J. Quené-Boterbrood & C.L. Plate (red.). Atlas van de Nederlandse Flora. 2. Zeldzame en vrij zeldzame planten. Bohn, Scheltema & Holkema, Utrecht: 77.
- MASCLEF, A., 1891. Atlas des Plantes de France. P. Klincksieck, Paris.
- MEIJDEN, R. VAN DER, 1996. Heukels' Flora van Nederland 22e druk. Wolters-Noordhoff, Groningen.
- MENNEMA, J., 1994. Heimans, Heinsius en Thijsses' Geïllustreerde Flora van Nederland, België en Luxemburg. Versluys bv, Baarn.
- OOSTSTROOM, S.J. van, 1948. Polypodiaceae. In: Flora Neerlandica, Koninklijke Nederlandsche Botanische Vereniging, Amsterdam: 39-75.
- WEEDA, E.J., R. WESTRA & T. WESTRA, 1985. Nederlandse oecologische Flora. Wilde planten en hun relaties 1. IVN/VARA/VEWIN, Amsterdam/Hilversum/Rijswijk.
- WEVER, A. DE, 1934. Aantekeningen over de Zuid-Limburgse Flora. *Natuurhistorisch Maandblad* 23: 122-123.